

Leendert de Jonge

Charles Kœchlin (1867 - 1950)

Leendert de Jonge houdt zich al enige jaren zeer intensief bezig met de fluit solo-muziek die de Franse componist Charles Kœchlin tegen het einde van zijn leven schreef. Voor de redactie een reden om hem uit te nodigen iets meer te vertellen over de achtergrond van deze componist en zijn muziek.

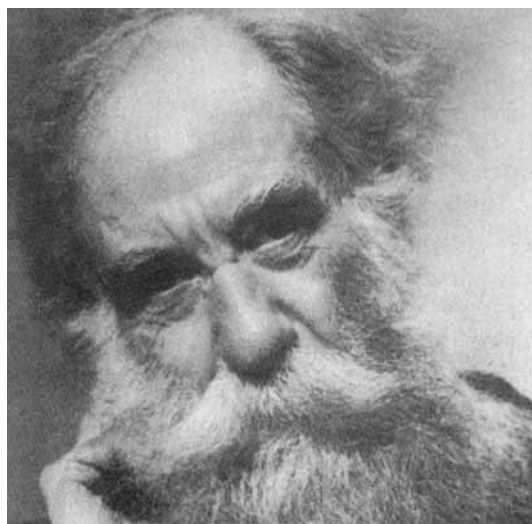
Dit jaar is het vijftig jaar geleden dat Charles Kœchlin overleed. Een 'uomo universale' die wist, dat zijn composities pas vijftig jaar na zijn dood echt op waarde zouden worden geschat.

Kœchlin (spreek uit Kuklèn) werd op 27 november 1867 in Parijs geboren. Hij stamde uit een oud geslacht van ingenieurs, uitvinders, industriëlen en kunstenaars, afkomstig uit Mulhouse in de Elzas. Op zesjarige leeftijd begint hij met pianospelen. Maar ook astronomie, wis- en natuurkunde en filosofie hebben zijn jeugdige interesse. Als kind leert hij de muziek van Berlioz, Bizet, Massenet en Chopin kennen.

Aanvankelijk gaat Charles Kœchlin aan de Ecole Polytechnique in Parijs studeren (1887), maar door tuberculose is hij gedwongen zijn studie af te breken en moet hij het vooruitzicht astronoom te worden opgeven. Na een aantal periodes voor herstel in Noord-Afrika - waar hij zich trouwens bekwaamt in de fotografie - schrijft hij zich in aan het Conservatoire de Paris, waar hij vervolgens studeert bij Antoine Taudou, André Gedalge en Jules Massenet. Op het moment dat Massenet zich uit zijn functie terugtrekt (1896) wordt Kœchlin leerling van Gabriel Fauré, die hem enkele jaren later (1898) tot zijn assistent benoemt en hem de orkestratie van zijn toneelmuziek bij Maeterlincks *Pelléas et Mélisande* toevertrouwt.

In 1910 richt Kœchlin samen met Fauré, Ravel en Caplet de Société Musicale Indépendante op. Deze zet zich in voor uitvoeringen van eigentijdse muziek. Naast organisatorische activiteiten ontwikkelt Kœchlin hechte vriendschappen met o.a. Satie, Roussel, Milhaud en Debussy, die, zelf te ziek om er aan te kunnen werken, door hem zijn ballet 'Khamma' laat orkestreren.

Naast talrijke composities voor de meest uiteenlopende grote en kleine bezettingen, waarvan 226 werken met opusnummer, schreef Kœchlin kritieken, boeken over Fauré en Debussy, hield voordrachten. Bovendien schreef hij studieboeken over harmonie, contrapunt, fuga en orkestratie, boeken die nog steeds binnen het conservatoriumonderwijs worden gebruikt. Onder fluitisten zijn de *14 Petites Pièces* voor fluit en piano en de *Sonate op. 75* voor twee fluiten het meest bekend. In bijvoorbeeld de catalogi van Frans Vester of Pierreuse zijn nog meer titels van fluitwerken of ensemblemuziek met fluit te vinden. Behalve door geluid was Charles Kœchlin uitermate

Charles Kœchlin

geboeid door beeld. Zo schreef hij ook filmmuziek en filmscenario's, en als fotograaf was hij zijn tijd zeker vooruit; hij publiceerde een fotobundel 'Ports' ('Havens').

Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog is ook voor Charles Kœchlin een ware catastrofe: de vernietiging van de grote culturen is onverdraaglijk. Hij komt niet meer tot componeren, maar schrijft wel een *Traité de l'Orchestration* (in vier banden) en bestudeert nog intensiever het werk van Johann Sebastian Bach.

In 1944 verbreekt de componist Kœchlin het zwijgen en neemt het besluit hoofdzakelijk nog monodieën te componeren. De grootste cyclus éénstemmige muziek, *Les Chants de Nectaire* voor fluit solo, is hier het resultaat van. Het is zijn meest persoonlijke compositie. Voorliefde voor een oneindig langzame beweging, de balans tussen licht en donker, het verstrijken van de tijd tussen het eerste daglicht en de donkerste nacht, het maakt Charles Kœchlin's denkwereld tot uitzondering binnen het muziekleven. Charles Kœchlin sterft op 31 december 1950 na een lang en rijk gevuld leven in zijn zelf ontworpen en -gebouwde huis in Le Canadel.

Door tijdgenoten werd Kœchlin zeer gewaardeerd, er werd zelfs gesproken van muziek van een tovenaars. Maar nu liggen de meeste van zijn werken nog steeds in manuscript te wachten op uitvoering.

Charles Kœchlin was een onafhankelijk universeel kunstenaar en vrijheid was zijn grootste goed. Hij was niet alleen componist. Tijdens zijn productieve leven maakte hij gebruik van zijn andere talenten: architect, filosoof, classicus en bovenal: astronoom.

Wanneer Charles Kœchlin aan het schrijven van *Les Chants de Nectaire* opus 198, 199 & 200 begint is hij 77 jaar oud. Hij woont in Le Canadel (Var), voelt zich hier thuis en geniet van het permanente geluid van de Middellandse Zee en het uitzicht op de twee eilanden voor het huis (links het langgerekte Isle du Levant en daarnaast het Isle de Port-Cros). In dit gebied is de oorlog voorbij, en Kœchlin schrijft in korte tijd, tus-

sen 21 april en 27 september 1944, 96 eenstemmige composities voor fluit solo. Als liefhebber van klassieke poëzie houdt Koechlin van de mediterrane cultuur. Hij herinnert zich de Bucolica van Vergilius en overdenkt het oude Hellas, het traditionele idyllische decor voor de bucolische poëzie, waarin voornamelijk nymfen en herders optreden en waarin het vertrouwd en het vreemde wel op een bijzonder gespannen voet met elkaar staan. Dat maakt het genre zeer aantrekkelijk en uitdagend, maar veroorzaakt ook de nodige moeilijkheden voor begrip en interpretatie.

Iedere avond beklimt Koechlin de treden van de smalle stenen trap, buitenom het huis, en bestudeert het heelal. Hij kijkt naar de sterren en planeten, trekt lijnen in de tijd. Door zijn geheugen waart de tuinman Nectaire, de fluitspelende tuinman uit de roman *La révolte des anges* van Anatole France, die verscheen in 1914, het jaar waarin ook het huis in Le Canadel bewoond kon worden.

'... Nectaire de tuinman opende de deur voor zijn gasten, gaf ieder een stoel en ging zelf dicht bij de tafel op een krukje zitten. Een stevige, oude man met dik rechtopstaand grijs haar en een gespleten baard... De tuinman schonk zijn gasten wijn in, en toen iedereen wat gedronken had en de laatste nieuwtjes waren uitgewisseld, zei Zita tegen Nectaire: "Speel alsjeblieft op de fluit?" De oude man stemde ogenblikkelijk toe. Hij hield een ruwe, houten buis bij de lippen, die zo

grof was dat het leek alsof hij door de tuinman zelf bewerkt was. Hij begon enkele merkwaardige frases te spelen, vervolgens ontwikkelde hij rijke melodieën waarbinnen trillers schitterden als diamanten of als parels op fluweel. Onder zijn vernuftige vingers en bezield door een scheppende adem resoneerde de ruwe buis als een zilveren fluit... waarvan het timbre altijd gelijkmatig en zuiver was. Zijn gasten geloofden dat ze naar de nachtegaal of anders de Muzen zelf zaten te luisteren: alle krachten van de Natuur en de mens werden gecombineerd. De oude man exposeerde, stuurde en ontwikkelde zijn gedachten tot een muzikale rede vol gratie en brutaliteit. Hij sprak over Liefde, Angst, Vergeefse Ruzies, de Overwinnende Lach (no.8), een Heldere Geest en een Gerust Verstand, de Pijlen van de geest die met hun gouden punten de verslindende onwil en de haat doorboren. Hij sprak ook over Vreugde en Verdriet, denkend aan het dubbele gezicht van de wereld en het Verlangen deze mooier te maken...'

Charles Koechlin schrijft de muziek van deze imaginaire melodieën, en tijdens het componeren leidt zijn onmetelijke fantasie tot in totaal 96 in monodie vormgegeven karakters. *Liefde, Angst en Vergeefse Ruzies* zijn in op. 198 terecht gekomen als resp. no. 16, 22 en 10. Ook de andere in het citaat genoemde karakters komen in op. 198 terug. *Les Chants de Nectaire* is zo de eenstemmige tegenhanger van Bachs polyfonie.

Al sinds ik tijdens mijn conservatoriumstudie Jolivets *Incantations* speelde, heb ik een speciale interesse in fluit solo-repertoire. Op zoek naar nieuw repertoire stuitte ik in 1993 in Frans Vesters onvolprezen catalogus op *Les Chants de Nectaire*, waarvan echter geen uitgave bleek te bestaan. Gelukkig was het Kœchlin-archief in Duitsland, waar het manuscript zich bevindt, bereid mij aan een copie te helpen. Ik was verbaasd en overrompeld door deze unieke compositie. Het las als een intiem dagboek en ik vroeg mij serieus af of het de wel bedoeling was deze muziek openbaar te maken. Ik besloot van wel en heb er geen spijt van. Integendeel.

Op 29 mei 1994 speelde ik een bloemlezing live voor Radio 4, en op 19 november 1995 speelde ik in het Beauforthuis in Austerlitz vanuit manuscript de wereldpremière van de integrale *Les Chants de Nectaire*. Op de een of andere manier was de familie Kœchlin ter ore gekomen waar ik mee bezig was, en zij nodigden mij korte tijd later uit om *Les Chants de Nectaire* integraal in Frankrijk uit te komen voeren. In de familie was wel bekend dat er met *Les Chants de Nectaire* iets bijzonders aan de hand was, maar van de muziek van Kœchlin's zwanenzang had vrijwel niemand enige voorstelling. Een familie-reünie waarbij de voltallige nazaten van Charles aanwezig waren vormde op 27 juli 1996 mijn dankbare gehoor. Yves Kœchlin, zoon van Charles, wist zich nog goed te herinneren dat Jan Merry delen uit deze compositie speelde: "...een grote man, die met veel bravoure en virtuositeit delen uit Nectaire speelde. Hard in dynamiek en met een voorkeur voor de snelle delen. Het was niet zoals Papa het zich voorstelde..., nu weet ik wat hij bedoelde!"

Kenmerkend voor *Les Chants de Nectaire* is de veelal fluisterzachte dynamiek. De uitdaging was dus om vorm te geven aan een (fluister-)zachte maar toch dragende toon. Om dit te bereiken begin ik met lezen, nog eens lezen en weer herlezen, en ondertussen denken aan deze toonvorming. Tegelijk komt daarbij het nadenken over het karakter van de muziek, en over het verschil tussen liefde en genegenheid, haat en wantrouwen om een paar voorbeelden te noemen. Een dankbare opgave die veel inzicht geeft in de menselijke gevoelswaarden. Interessant is dat tijdens die voorbereiding de fluit in de kist blijft. Het creatieve proces speelt zich eerst in mijn hoofd af. Als ik mij een klankbeeld heb gevormd, dan pas ga ik fluitspelen.

Na de concerten kwamen de opnames. Het opnemen van *Les Chants de Nectaire* heb ik een aantal keren ervaren als het wachten op het goede weer voor een ballonvaart.

Alleen al de lokatie-keuze was een zeepbel in een breekbaar landschap: 'De Vermaning', een schuurkerk van de Doopsgezinde Kerk, een enkelwandig gebouw in een Noord-Hollands stadje, akoestisch uitmuntend voor het veelal lage register van de fluit. Maar eind jaren negentig is een stille plek ver te zoeken. Zelfs bij 'De Vermaning', waar je 's nachts nog zo mooi naar de sterren kunt kijken en waar de lucht zuiver is, bij dat schuurkerkje in dat stille stadje, ook hier trekt de huidige tijd zijn akoestisch spoor: verwarmingsketels, vriesinstallaties voor middenstand en horeca, en de onvermijdelijke nachtvrachtluchten. En ook de wind heeft zijn sterke bemoeienis: bij een 'foute' wind kan ook het mooie bladergeritsel stordend worden...

Een fluit alleen is moeilijk te vangen.

